

Erik Fosnes Hansen
PSALAM NA KRAJU PUTA

Nakladnik
Fidipid Zagreb

Biblioteka prijevodne književnosti
Knjiga 16.

Za nakladnika
Slobodan Delalić

Urednici
Tonko Maroević
Diana Burazer

Jezična urednica
Ljiljana Šarić

Design omota
Elvis Duspara

Layout i grafička priprema
Fidipid Zagreb

Tisak
Denona Zagreb

**CIP zapis dostupan u računalnom katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem 800208**

ISBN 978-953-7542-12-2

Copyright © Fidipid 2012

Printed in Croatia 2012

ERIK FOSNES HANSEN

PSALAM NA KRAJU
PUTA

Roman

S norveškoga preveo
Munib Delalić

Naslov izvornika

Salme ved reisens slutt © J. W. Cappelens Forlag AS, 1990

Objavlivanje ove knjige pomogli
Norveški fond za kulturu
i NORLA (Norwegian Literature Abroad) iz Osla

A te Katerina, perché ci sei

HARFENSPIELER

Wer nie sein Brot mit Tränen aß,
Wer nie die kummervollen Nächte
Auf seinem Bette weinend saß,
Der kennt euch nicht, ihr himmlischen Mächte.

Ihr führt ins Leben uns hinein,
Ihr laßt den Armen schuldig werden,
Dann überlaßt ihr ihn der Pein:
Denn alle Schuld rächt sich auf Erden.

J. W. Goethe

BRODSKI ORKESTAR
na R.M.S. Titanicu
od 10. do 15. travnja 1912.

Jason Coward – *vođa orkestra* . . . . . London
Alexander Bježnjikov – *prva violina* . . . . . Petrograd
James Reel – *viola* . . . . . Dublin
Georges Donner – *violončelo* . . . . . Pariz
David Bleiernstern – *druga violina* . . . . . Beč
Petronius Witt – *kontrabas* . . . . . Rim
"Spot" Hauptmann – *klavir* . . . . . Nepoznato mjesto boravka

Stoljeća otječu poput polagane vode zvukova i slika.
Lica i gradovi prolaze.
Neke se slike čine cijelima i jasnima, druge, kao u sumaglici,
nestaju. Svako vrijeme ima svoje slike, i zvuke svoje.

Ima vremenâ koje himnama odzvanjaju, zvucima
što se penju pod kamenim svodom. Al' i željezni postoje
zvuci, krici ognjeni, il' mrmljanje, plač tihi. Polako ona
klize, poput velike vode, sante leda.

I ne možeš ih uhvatiti.
Ona su skoro kao tajne slike snova; izgubljene
ikone gdje su neznana vremena i lica naslikana starim
bojama. Svako vrijeme ima svoje slike, i zvuke svoje.

To je kao pjesma zaboravljena.

I on reče: Pusti me, jer evo sviće!
Ali onaj odgovori: Ne puštam te,
dok me ne blagosloviš.

1. Mojsije. 32, 26

10. travnja 1912, London, neposredno pred svitanje

Izišao je na ulicu i ušao u jutro.

Ima nešto u tome, pomislio je, kad hodaš tihim jutarnjim ulicama, sam, opraštajući se, onako usput. Uvijek usput. Još je rano, još čuješ odjek svojih vlastitih koraka na pločniku. Još sunce nije izišlo.

Ulica se naginje, spušta prema Temzi. U ruci nosiš mali kovčeg, pod miškom violinsku kutiju. Sve ti je tu. I lako je ići. Čim zadeš iza ugla, spaziš nebo na istoku.

Hodao je. Oko njega su bila gradska zdanja, u osvit nekako lagana, prozirna, gotovo da su lebdjela. I u uličnom prostoru, između niza kuća, teklo je osvitno svjetlo, tako plavo, kakvo je samo u travnju, nepojmljivo poput nepoznata međuvremena. Nije bilo vani mnogo ljudi tako rano: Nekoliko uličarki, jedan, ili dvojica piljara sa svojim kolicima, pokoji jutarnji šetač, i on. Odjek koraka. Lica, isto prozirna kao i grad na tom svjetlu. Takvo je sad i moje lice, pomislio je.

Ubrzo se našao kraj ugla.

Znao je da je ustao i napustio pansion; da su plahte bile vlažne i prljave. Još jedno prenoćište, još jedan krevet u kojemu nikada više neće spavati. Ispred njega je sve, sve to što ne zna što je. Tako je odavno. Koliko li je samo bilo takvih jutara i tihih ulica, u svim godišnjim dobima. Hoda gradovima i gleda ljude koji tu žive, gleda odjeću i posteljinu koja se noću suši na konopcima. A iza prozora spavaju djeca, žene, ljudi. To zna. Kad bi se napregnuo, skoro da bi ih čuo kako dišu. Zna, ali to ne razumije. To nije njegovo. Nikad mu to nije palo u dio. Ranije bi

ga to razbjesnilo, ili uplašilo, znao je kazati strašne stvari, ili pobjeći svojim putem. Ali više nije tako. Ne vidi ništa drugo doli svoju vlastitu tajnu, koja ga samo rastužuje, i usrećuje.

Časak je mirno stajao: Pa to je kao u ogledalu.

A onda je zašao za ugao. Ugledao je Temzu, bezbojnu i mirnu, posred nje tanak pramen magle. Nebo je bilo puno tajanstvenog, plavog svjetla, no na istoku je bilo crveno. Stajao je na uglu i gledao. To je njegova rijeka, odrastao je uz Temzu i poznavao joj boje, zvuke, mirise. Znao je: Fino je biti dijete pokraj velike rijeke.

Zatim je sunce izišlo. Spustio je violinsku kutiju i kovčeg, gledao kako se sve polako mijenja, kako obrisi dobivaju oštrinu i dubinu, rijeka boju.

Dugo je gledao u sve to crvenkasto.

”Trebao bi se nalaziti malo udesno, ispod Sunčeva koluta.”

Očev glas.

”Treba li dugo čekati?” To je njegov glas, svijetao, znatiželjan, kad mu je bilo deset godina. Davno je to bilo. To je tako daleko, a opet tako blizu.

”Samo pet minuta.” Otac gleda na sat. Što li mu pokazuje? Bio je to skupocjen, zlatan sat koji je otac uvijek nosio, s poklopcem i monogramom, i uvijek je pokazivao točno vrijeme.

”Koliko je?” Opet njegov glas.

”Pet sati i četrdeset sedam minuta i trideset sekunda.” Baš tako. Točno vrijeme. Otac žmiri na sat. Zatim stavlja komad zamtanjena stakla u držač ispred gornje leće teleskopa. Tako mogu gledati ravno u sunce, a da ne oštete vid. Ljetno je jutro na nekoj livadi, miriše trava i djetelina, i ptice upravo počinju svoj pjev. On i otac su putovali dva sata da dođu tu, i gledaju prolazak Venere. Još je Sunce crvenkasto, ali se veoma brzo podiže.

”Tako. Sada možeš gledati i podešavati.” I nevješt看 rukama, ali koje su ipak naučile što trebaju činiti i koje će ubrzo sve to

izvoditi same, bijelim, pomalo hladnim dječjim rukama cilja prema Suncu, okreće dugmad i postavlja teleskop u pravi položaj. Zatim gleda kroz okular, namješta, podešava. Otac gleda na sat, koji pokazuje točno vrijeme.

”Pet sati i četrdeset osam minuta i četrdeset pet sekunda. Vidiš li što, Jasone?” I Jason gleda. Vidi Sunčev kolut, smečkast i zlaćan kroz nagaravljenu leću, čini se da popunjava cijelo vidno polje. Treba proći nekoliko sekunda dok se on sasvim na to ne navikne, i sad vidi titrave dlačice i nekoliko sitnih, smečkastih mrlji na Suncu.

”Tata! Vidim Sunčeve pjege. I portuberance!”

”*Protuberance.*”

”Da!”

”Mogu li pogledati?”

”Da!”

Otac gleda. Zatim teleskop opet prepušta Jasonu, i iznova vadi svoj doktorski sat.

”Uskoro bismo je trebali vidjeti. Za minutu i trideset i pet sekunda. Pažljivo prati. U dnu, desno. Bit će sasvim drukčija od Sunčevih pjega.”

I Jason, koji stoji, sad odrastao, i u sebi promatra tu sliku, daleku, i blisku – kao u teleskopu – taj odrasli Jason zna da je očev sat pokazivao točno vrijeme. To je bilo jedino točno vrijeme.

*

”Još samo nekoliko sekunda!”

I Sunce već počinje nestajati iz objektivna, pokreće se i penje, nestaje, gubi se s horizonta.

”Mora se podesiti, tata!”

”Možemo pričekati dok planet ne dođe ispred Sunca. Trebao bi ga sad vidjeti.”

U svemu crnom sunce je kao tanjur ognja. I onamo, sasvim točno, u desnom kutu, pojavljuje se okrugla mrlja, puzi preko Sunca, sasvim jasna mala kugla, savršeno kružnog oblika, bez ikakvih Sunčevih pjega.

”Sad je vidim!” Svijetao glas na mirisnoj livadi.

”Jesi li siguran? Da vidim, i da odmah podesim.” I otac podešava, i još više uzvikuje – Jason skoro ne može mirno stajati, to mu je prvi prolazak Venere ispred Sunca, tjednima su čekali, nervozni, zabrinuti, jer je vrijeme bilo oblačno; Venerin prolazak je rijetka stvar, kako otac običava kazati, što ako se ne razvedri do nedjelje? Ali su se oblaci razišli večer prije. I čim je otac podesio, Jason može opet gledati. Planet je već dobro prešao preko Sunčeve površine, uskoro će prijeći sredinu.

”Kakva rijetkost”, uzvikne Jason krotko, a otac se glasno nasmije.

Ubrzo je sve gotovo, Venera je brzo prošla. Vuku se blatnjavom seoskom cestom, u gostionici će doručkovati. Otac nosi teleskop, Jason stalak. Teško je nositi, te idu polako.

”... i zbog paralakse dva promatrača dobiju malo različite rezultate”, otac će brundavim glasom, ”te se tako udaljenost do Venere može izračunati pomoću trigonometrije. I ne samo to. Prema Keplerovom zakonu, kad znaš udaljenost od Zemlje do Venere možeš izračunati i udaljenost između svih drugih planeta. Naime, kvadrat vremena kruženja proporcionalan je trećoj potenciji srednje udaljenosti do...”

Bilo je to kao pjesma.

U gostionici su sreli još dvojicu astronoma amatera. Uz jaja, prženi kruh, marmeladu i čaj teče razgovor. Jason malo što može shvatiti. Jedan od one dvojice neznanaca je tako ushićen da mu na bradi ostaje trag jaja i čaja.

”Danas je boginja ljubavi puzala preko Sunca!”

Ostaci čaja i mrvice padaju i na stolnjak.

”I kako je bila jasna!”

”A sljedeći put?” upadne Jason, na što se neznanci nakašljucaju.

”Nema nikakvog sljedećeg puta”, kaže otac. ”Bar ne ni za kog od nas što sjedimo ovdje.”

Jason ne shvaća.

”Tek 2004. Tad će se ona vratiti Suncu. Za sto dvadeset godina.”

Jason se strese na pomisao da ga tad neće biti. Pogleda u svoje ruke. Učini mu se da časak svijet mirno stoji; zar se planeti niti trenutka ne prestaju kretati? Ali uto otac pogleda na sat, vrijeme je krenuti ako žele stići na vlak.

To se urezalo u Jasonovo pamćenje. Gleda u daljinu, kao kroz svemirske udaljenosti. Jedna sekunda, sekunda točnoga vremena.

Jason se uspravi. Još uvijek se sunce crvenkasto budilo... Crveno svjetlo. Ali on sad na to nije želio misliti. Ne na crveno svjetlo. Zato je podigao violinsku kutiju i kovčeg i pošao dalje niz ulicu. Ne misli sad na drugo. Pamtiš li Venerin prolazak? Pamtio ga je.

Pamtio je i prohladne večeri provedene na prozoru, što gleda na jug, u potkrovlju, zimske večeri s blistavim grozdovima zvijezda na nebu, i vrtoglavi ponor u njemu nad ponorom između Mliječnoga puta i snijega. Ondje, na prozorskoj dasci, Jason se sprijateljio sa svim planetima. Teleskop su postavili na pod ispred prozora, uperen u noć.

”Onamo, u Blizancima, vidiš Saturn. Ako bude vedro, večeras ćeš mu moći vidjeti prsten.” I kad se Saturn popeo tako visoko da je stajao odmah iznad dimnjaka kuće preko puta ulice,

bilo je dovoljno vedro da se vidi prsten. Ono što je prije bila nejasna, treperava mrlja u objektivu, sad je postala jasna, okrugla točka, i ta je točka bila u prstenu. Svjetlo je bilo ravnomjerno i žuto, a prsten kao most koji okružuje Saturn.

”Izgleda prilično usamljen”, prošaptao je Jason, kao da se plašio da ne uznemiri planet.

”To je veoma udaljen planet.” I očev je glas bio tih. ”Njegova je udaljenost od Zemlje, kad je najdalje, preko milijardu engleskih milja.” U Jasonu se iznova javio onaj mali ponor, mala vrtoglavica pred svemirom, pred neshvatljivošću i prazninom. Često je noću sanjao kako plovi kroz ništavilo, sa zvijezdama i planetima oko sebe, i uvijek bi se probudio s tim malim zijevom koji je treptao u njemu.

”I prsten, od čega je on napravljen?”

”Zapravo su dva prstena. Ali naš instrument nije dovoljno dobar da ih razdvoji. Analizirajući svjetlo s nekoga planeta, moguće je razabrati i od čega bi mu se površina morala sastojati. Saturnova bi površina vjerojatno morala biti sačinjena od otrovnih plinova, amonijaka, metana. Ali je on lijep.”

”A prsteni? Što s prstenima?”

”Po svoj prilici led.”

”Led?”

I bilo je još planeta, recimo Merkur – suputnik, kako ga je zvao otac. Jason je veoma zavolio malog, brzog Merkura, ali njega nije bilo lako spaziti. I onda Venera, zvijezda jutra i večeri, koja je ponekad kao mali, srebrnkasti mjesječev srp u teleskopu.

Zatim crveni Mars, koji izgleda poput dragoga kamena. Mars će postati Jasonov pravi miljenik među planetima, pola godine će ga on svake večeri pratiti i crtati mu putanju na karti zvijezda.

Potom veliki, lijepi Jupiter s crvenom mrljom, baš kao oko, od čega se Jason svaki put naježi.

”Crveno oko”, kaže otac mirno, ”možda je veliki otok koji plovi naokolo po površini. Možda otok, a možda i oluja, velika, divlja, koja bjesni stoljećima.”

A onda Mjesec – Zemljin mjesec – koji izgleda sasvim tuđ kad se gleda kroz teleskop. Dođe tako blizu, postane velik, i krajolik koji vidi na Mjesecu dobro mu je poznat, a ipak stran. Svjetlo je veoma jako, žućkasto i plavkasto. Naporno je promatrati Mjesec predugo. Otac kaže da se to događa skoro svima, da je poznato kao lunarna nesvjestica i da je dobro znan fenomen među astronomima. A on objašnjava i plimu i osjeku, što im je dobro poznato s Temze, tek nekoliko četvrti daleko. Zajedno bi silazili do rijeke i bilježili vremena promjene, i uspoređivali s Mjesečevim kretanjem i mijenama. Posebno je zanimljivo kad je najveća plima, kad nastaju i poplave.

Ali je s Mjesecom najčudnije njegovo djelovanje na raspoloženje ljudi. Otac je liječnik, i zna da to postoji. To se naziva *lunaci*, mjesečeva bolest.

Na ulaznim vratima njihove kuće stajala je pločica od mjedi koja se glačala svakoga tjedna: *Dr. John M. Coward*.

Jasonov je otac svoju djelatnost podijelio između posla u Misionarskoj bolnici u Whitechapelu, gdje je radio kao epidemiolog, i privatnog prakticiranja kod kuće, nekoliko četvrti daleko od Kraljevskoga zavoda za tiskanje novca.

U svojoj je ordinaciji držao sve instrumente, zidne crteže i knjige. Ondje je, u uglu, bio i veliki kostur, kao i staklena vitrina s lijekovima, koja je uvijek bila zaključana.

Kad otac ne bi imao pacijente, te je sjedio i radio, često bi Jasonu bilo dopušteno sići k njemu, pod uvjetom da bude tih. Tako je bilo otkako je bio sasvim mali. Otac bi mu obično dao neku knjigu, najčešće jednu od onih velikih, u kožnom povezu, s ilustracijama u boji, na kojima se, kroz otvor u trbuhu, mogla vidjeti unutrašnjost tijela. Bili su to čudni crteži, u jarkim bojama, i rasječeni ljudi nisu pokazivali nikakav znak da ih boli onaj otvor u trbuhu. Naprotiv, stajali su uspravni, doduše bez odjeće, ali otvorenih očiju, zureći ravno u tebe, posve ravnodušni što im

možeš vidjeti jetru, koja je bila ljubičasta. Jasonu se to činilo uzbudljivim, i dugo je mogao sjediti, gledajući u te slike. Kad je porastao, i pošao u školu i naučio slova, s mukom je pokušavao i čitati to što stoji ispod slika, no bilo je na latinskom, a i na engleskom mu je bilo teško. Kasnije se sve češće događalo da otac nađe vremena sjediti s njim, objašnjavajući mu što stoji na slikama.

Bila je i jedna knjiga u dnevnoj sobi, koju je Jason često gledao – ali je ona bila drukčija. Bila je to velika slikovna Biblija, sa svim gravirama. Majka bi mu običavala iz nje čitati. Postupno je upoznao sve slike: Mračnu spilju gdje je Sara pokopana; propast strašnoga guštera Levijatana; pobjedu nad Filistejcima.

Bila je tu i slika potopa, s vodom koja stalno raste i svim golim, ustrašenim ljudima koji se penju na stabla i stijene ne bi li umakli valovima. A u pozadini arka, crna i zatvorena, koju ljudi ne vide. I onda sljedeća slika, gdje se voda već popela do najvećega vrha – ”voda navaljivaše sve više i više po zemlji, i pokri sva najviša brda pod cijelim nebom. Petnaest lakata voda dođe iznad brda, kad ih pokri.” Na slici se vidjela tigrica, izbežumljena od straha, sjedi navrh hridi s mladunčetom u čeljustima. Neki otac gura svoje dijete, koje se davi, na stijenu – na njoj već sjedi jedan dječčić; ustrašen je, gleda u vodu, i već predan sudbini, smoren. Voda će još nadolaziti, neumoljivo, i čini se da on to gotovo i želi.

Voda je prekrivala zemlju stotinu pedeset dana.

Na sljedećoj se graviri voda povukla, posvuda leže goli leševi i smrad trule vlažnosti sigurno je grozan. Arka stoji na vrhu planine, i iza nje sja sunce, a i duga se vidi.

Jason pita majku je li Bog zao. Ali ona ne odgovara, nego mu čita da je Noa prinio Bogu žrtvu, žrtvu paljenicu, i da je to Bogu bilo veoma milo. I Noa i Bog su sklopili savez, za sva vremena, da Bog više nikada neće dopustiti da čovjek strada. I da bi to bilo vidljivo, postavio je Bog dugu na nebo. I ona ondje dan-danas stoji.

Ilustrirana Biblija je bila skoro isto lijepa kao i knjige iz anatomije, i Jasonu su na neki način bile slične. Te je slike on u sebi nosio cijeli život.

Otac je bio visok, smeđe kose koju je češljao unatrag, imao je i zaliske. Kad je radio, koristio je okrugle naočale. Rano je on otkrio Jasonov dar za prirodne znanosti, i pobrinuo se nabaviti uzorke, knjige i crteže koje je gledao zajedno s dječakom. Kad je Jasonu bilo nešto više od devet godina, otac je naumio nabaviti teleskop. U svojoj je mladosti doktor Coward bio veoma zainteresiran za astronomiju, i teleskop je i njemu i Jasonu mogao pričinjavati zadovoljstvo. Ali je on bio i skup, njegovi prihodi nisu bili baš preveliki, i nakon što je Jasonu povjerio planove, morao je dobiti blagoslov svoje žene. To se dogodilo jedne nedjelje, u vrijeme popodnevnoga čaja.

”Alice”, kazao je otac. ”Sjećaš li se koliko me je zanimala astronomija kad smo se sreli?”

Jason je naćulio uši. Sad će to otac reći.

”Kako da ne”, kazala je majka i nasmiješila se. ”Stalno si hodao s kartom zvijezda u unutrašnjem džepu. Dok su ostali mladići uvijek imali džepno izdanje Shelleya.”

”To mora da je bilo veoma... hm... romantično?”

”Donekle, da”, kazala je majka, ”ali ga oni nisu znali valjano čitati. O, Bože, kako sam bila sita Shelleya. Ti, međutim, s onom svojom kartom zvijezda...”

”Hm, hm.” Otac se nasmiješio, smeten. ”Ali, mislim da ti nikada nisam ispričao što je pokrenulo moje zanimanje za astronomiju?”

”Ne, nisi.” Jason je bio ubijeden da je majka prozrela da oni nešto smišljaju.

”Bilo je to kada sam jednom bio svjedokom nastupa zvjezdanog ludila.”

”Stvarno? Zvjezdanog ludila?”

”Onda kad sam bio kod urara Cricka.”

Doktor Coward je potjecao iz prilično siromašne obitelji, i uz školovanje morao je raditi za stan i hranu. Neko je vrijeme bio kod urara.

”Već tad?”

”Da, sad ćete čuti... Jedne večeri sjedio sam u dnevnoj sobi, gospoda Crick je već bila poslužila večeru, kad eto ti Cricka. Bio je veoma razdragan, i crven u licu. – O, mili Jamesu, kazala je gospođa, jesi li to opet bio na jednom od onih predavanja... Crick je, naime, običavao ići na popularna prirodnoznanstvena predavanja, i ona su ga znala silno oduševiti. Ali je te večeri bio sasvim neobično uzbuđen, i teško je disao.

– Da! uzviknuo je. – Bio sam na predavanju doktora Birda o Sunčevom sustavu! Bilo je sasvim... sasvim... – i onda je kazao svoj omiljeni izraz: – ... sasvim izvan-redno! – Uvijek bi se tako izrazio. I zatim je stao pričati o svemu što je čuo, o planetima i satelitima, i što je više pričao, to se sve više uzbuđivao; naposljetku je vrisnuo: – Ne znam bolji način da vam to ilustriram nego da se poslužim *metlom*! Na to je dohvatio metlu gospođe Crick, koja je stajala u vedru vode pokraj vrata. Temeljito ju je umočio u vodu, podigao do stropa, i stao njome okretati da je voda s nje na sve strane prskala.

– Metla! urliknuo je. – Ova je metla Sunce! I spiralno kretanje vode pokazuje kretanje planeta oko Sunca. Svjedoci smo stvaranja Sunčeva sustava!”

”I žena, što je ona kazala?”

”Bila je veoma zabrinuta, naravno. Djelomice zbog sobnog namještaja, djelomice zbog muža, koji je postao sasvim ljubičast u licu zbog naprezanja i popularizacije znanosti. No, on je nastavio vikati, drhtavim glasom: – Ako to može onaj doktor Bird, zašto to ne bih mogao i *ja*?! Hehe... I tako je to počelo.”

”A kako je završilo?”

”Pa, Crick je bio priprost čovjek, bez nekog velikog obrazovanja, te sam mu ja, koji sam studirao prirodne znanosti, morao pomagati. Urar je sve više i više vremena posvećivao svojoj

novoj strasti, astronomiji; nije mislio ni na što drugo – i da bih zadržao sobu, bio sam prisiljen uključiti se u te stvari. Naposljetku je on žrtvovao svoj posao zbog zvijezda. Ne znam koliko sam mu puta pomogao odvući teleskop sve do Greenwich Hilla. U početku je ondje samo stajao, da bude blizu *srca astronomije*, kako je nazivao opservatorij. Poslije je uzimao novac od onih koji su htjeli pogledati kroz njegov teleskop, po principu jedan penny – jedno gledanje, i tako je zarađivao za život. Tad sam počeo tražiti neki drugi smještaj. Jednom je držao predavanje u Udruženju astronoma amatera, i stalno je govorio *konsternacije*, umjesto konstelacije. Nije išlo baš dobro, članovi Udruženja bili su veoma konsternirani, vikali su *čujte, čujte!* Ali, njega ništa nije moglo izbaciti iz takta. Školovao se dalje, i na kraju je, zapravo, postao dobrostojeći, zahvaljujući svojim predavanjima za laike. Čak je napisao i jednu knjižicu. No, tad sam ga već bio odavno napustio. Ali sam, začudo, zanimanje za astronomiju zadržao.”

”To prvo predavanje, mora da je djelovalo veoma jako?”

”Tako jako da sam poželio da sam ja umjesto njega. Izgledalo je kao da je on bio izložen karizmatičnom buđenju. Ali, cijela ova priča – premda u ekstremnom obliku – ne kazuje ništa drugo doli da znanost *oduševljava*.”

Majka se nasmijala.

”Što s ženom?” upitala je.

”Dobila je anginu pectoris.”

Trenutak je nastala tišina.

”Pa”, napokon će majka, ”što zapravo želiš?”

”Alice, obećavam ti da nikada neću okretati vlažne metle u dnevnoj sobi.”

”Da?”

”Pa eto, samo sam mislio kupiti teleskop... Najviše zbog Jazona, naravno.”

”Pa da, naravno.”

”Hoću reći, on bi imao koristi od toga.”

”Sasvim sigurno, Johne.”

”Nema ništa što bi te tako discipliniralo i razvijalo kao egzaktna, znanstvena promatranja. Egzaktnim instrumentom.”

”A koliko bi to koštalo?”

Otac je šutio.

”Izidi česak, Jasone”, opet se oglasila majka.

Jason je pogledao u oca.

”Poslušaj majku.”

Vani, u predsoblju, može čuti glasove roditelja iz dnevne sobe, tek izlomljene djeliće. Shvaća da su došli do kritične točke, da donose odluku.

”... ni govora... kuća... renoviranje... znanost... znanost!... ali, mnogo?... sve ukazuje da... dječakov razvoj... i škola?... pojačan značaj znanosti u godinama koje... svjež zrak... uz uvjet...”

Naposljedku su se glasovi prigušili. Zatim ih čuje kako se smiju, i shvaća da će biti teleskop. Domalo se vrata otvaraju, pokaže se otac, cijelim se licem smije.

”Tvoja je majka poludjela!” kaže on, na što se iznutra oglasi majka: ”Ma, Johne!”

”Dobit ćeš teleskop. I violinu.”

”Violinu?”

”To je uvjet, shvaćaš.” Otac čučne, te je sad licem u lice s Jasonom. ”I mislim da je u pravu”, pridoda on. ”Misli da je ionako previše uzoraka i crteža. Zato, ako hoćemo još i teleskop, moraš vrijedno vježbati violinu sat vremena svaki dan. Shvaćaš?”

Jason kimne.

*

Jason je mirno stajao, ogledavao se u izlogu ispred sebe. Visok je i snažan, odijelo pomalo tijesno ispod kaputa. Kestenjasta

kosa, plave oči. Pod rukom violinska kutija. Nije to onaj isti instrument odonda, nego violina koju je nabavio kasnije, kad mu je bilo dvadesetak godina. U međuvremenu je renovirana, naravno, jer je s njom mnogo toga prošao.

Vidio se onakvim kakav je bio: Prilično visok momčić ride kose i krupnih očiju. U to je vrijeme sve, sve bilo drukčije. Jason je uvjeren da se sjeća i svoga ondašnjeg smijeha: žuborava, lagana – gdje li je taj smijeh sad?

Volio je svirati violinu, ali je teleskop bio uzbudljiviji.

Odande gdje je stajao mogao je vidjeti kupolu crkve Sv. Pavla, s bojom izbljedjela mesa, sad pri izlasku sunca.

Ali sad nije želio misliti ni na što drugo!

Je li Bog zao?

Jason se, stojeći, blago nasmiješio dječjem pitanju.

To je tek sjena osmijeha; skoro dobrodušna.

*

U zimu dolaze velike epidemije. Uboge četvrti stenju pod njima, tresu se od njih; može se naprosto vidjeti kako se zebnja zrcali u sivim, napuklim oknima. Po ulicama pada kiša, a po podrumima i tijesnim, pretrpanim stanovima nastanjuje se bolest, difterija, sigurna kao plima, a i tifus. Danju ljudi teturaju ulicama, svatko zaokupljen svojim poslom, uvečer se, kao i uvijek, pjeva po krčmama. Ali otac, sve i jedne večeri, dolazi kući kasno, s blijedim prugama umora na licu. Vani je kiša, ili magla, stalno kiša, ili magla. On govori tiho s majkom, glas je dublji nego inače, kao da se zaglavio duboko u grlu. Govori, kratko i odsječeno, o *prilikama*. *Prilike* su gotovo neizdržive, kaže on. Danas je, prije nego što se zaputio kući, iznova vodio statistiku.

Gore je nego ikad. Posjetio je – zajedno s ostalima iz komisije– devetosobnu kuću u Spitalfieldu, gdje šezdeset troje ljudi dijeli devet kreveta. Kaže i napiše *šezdeset tri!* Čak su i zidovi inficirani, kanalizacijska mreža sasvim otkazala, posvuda je sve otkazalo. Dobro se sjeća ljeta pedeset osme, kad se od smrada nije moglo prijeći preko mosta Westminster bez vlažne maramice preko nosa i usta. Rijeka je bila zelena i muljava, plima je samo izbacivala izmet tamo-amo. I koliko je štakora. Vrvi od njih u cijelom Londonu, čak se ponekad i u Buckinghamskoj palači popenju kroz odvodne cijevi.

Jason ih je i sam vidio, kao sive, valovite grude straha, u dvorištu, ili, nekoliko puta, kako jure ulicama, usred dana. Osjeti ubod u tjemenu i pod pazusima kad pomisli na njih.

”Još jedino nedostaje kolera”, kaže otac. ”Samo čekamo prvi slučaj. Ponegdje beskućnici žive u latrinama – a gdje inače, kad nemaju krova nad glavom. Molimo se Bogu i vodimo statistiku. U Londonu na tisuće ljudi živi od onoga što mogu naći na ulici. Nekima je specijalnost zavući se u kanalizaciju pokraj Temze i grabljama kopati po blatu u potrazi za metalnim predmetima, ili nečim drugim što bi se moglo prodati. Samo se polovica od sve djece školuje... Zabrinuti smo zbog situacije s pitkom vodom. Čak se i voda s javnih česama mora prokuhavati. Možemo zahvaliti Bogu što bar pada kiša.”

Jason sjedi, pomalo posramljen, i gleda u svoju školsku zadaću. Želio je, zapravo, upitati oca hoće li skupa prenijeti skice Marsove putanje u novu kartu zvijezda. Sad zna da to ne ide. Otac je odveć umoran. I Jasona obuzme sram, jer se ipak osjeća razočaranim. Otac se bori protiv mnogoglave nemani, protiv hidre koju on i sve komisije nikada neće pobijediti; i zašto onda to on čini, kad zna da će izgubiti? Jason se srami.

”Hoću li ti uliti malo konjaka?” pita majka, na što otac odsutno kimne.

”Danas smo posjetili još jednu kuću”, kaže on, glas izbija iz njega poput crnog dima. ”Jedna soba. Irska obitelj. Šestoro djece, od čega četiri kćeri, najstarijoj trinaest godina. Dvije najmlađe su imale difteriju. Jedan krevet u sobi, stol i nešto slame u kutu. Za najmlađe dijete više se ništa nije moglo učiniti; umrlo je dok smo mi bili ondje. Kod majke skorbut u početnoj fazi.”

”Evo”, kazala je majka, i pružila mu čašu. ”Tvoje piće.”

”Troje najstarijih – dvije curice i jedan dječak – rade u tvornici šibica. Da ti je bilo *vidjeti* njihove ruke. Skoro da poželiš da bi curicama bilo bolje da se prostituiraju. Tad bi se, možda, bar naučile prati.”

”Johne!”

Majka je bacila brz pogled na Jasona, koji je gledao u knjige.

”Sedam tisuća prostitutki je u Londonu, prema policiji. Lažu, ima ih bar osamdeset tisuća, ako ne i devedeset tisuća. Ali se one barem peru.”

”Johne...”

”Ovdje bi trebalo biti kao u Parizu. Tamo liječnici imaju nadzor nad javnim kućama. Pregled dva puta mjesečno. Prije nekoliko dana gledam neku djevojku... tako, leži na samrti. Nikakva svećenika nije željela. Za nju je Bog bio difuzan pojam. A i što, i kako o tome da misli, kad čak nije prepoznala ni svoje prezime? Ali je kazala: Mislim da mogu razdvojiti dobro od zla. I ružno je ono što sam činila, kazala je. Ružno. Školovanje? Ma ne. Za nikakvu obitelj ne zna, niti je se sjeća. Odgojena je u jednom od onih zavoda, ili kako se već zovu ona nezakonita legla u kojima se legu djeca za...” Osjetio je da ga žena gleda. ”Željela je umrijeti”, kazao je, ”i željela je da to ide bez religije i bez učenosti. Ali je ležala ondje očiju punih pitanja. Bilo je ružno, to što je činila, kazala je. Čvrsto me je držala za ruku u svojim zadnjim trenucima.”

Doktor Coward je ispio svoje piće. Majka je smjesta ulila još jedno. Obično bi se završilo s dva, bar dok se kolera nije po-

javila. I ona i Jason su znali kako se takve večeri mogu odvijati. Znao je on pričati o zadnjim, zlim danima abdominalnoga tifusa, ili o dvoranama punim djece s otežanim disanjem, o bolničarkama koje jure tamo-amo s posudama vrele vode, i o strugaču sluzi. A ponekad je pričao o *stadium algidum* kolere, o grčevima i olovnosivim licima.

Takav je znao biti kad dođe kući, govoreći cijeli sat, ili možda dva, a da majka, ili Jason, gotovo i ne progovore. Ali su znali da mu je važno da su njih oboje tu. Zatim bi se otac zavalio u stolicu, umoran, ali s uobičajenom bojom lica, i glas bi mu opet bio onaj stari.

Što ga pokreće? pitao se Jason. Što se s njim događa kad vodi statistike za Higijenski zavod i sve komisije u kojima sjedi?

Postiden, Jason pomisli na Marsovu putanju – otac mu je pričao o Keplerovim zakonima, i tu proučavanje Marsove putanje igra važnu ulogu.

Otac isprazni drugu čašu.

Što li ga drži?

A i ovakav je bio Jasonov otac:

”Nije ni moguće dovoljno naglasiti beznačajnost pojedinca.”

Nedjelja je, rano izjutra.

”Pojedinac ne znači ništa, tek njegov trud *nešto* znači.”

Jason sluša, nijem, i ne zna shvaća li.

Majka stavlja šešir na glavu, u crkvu će.

Vani je kiša prestala padati, ali se sad navukla magla. Obitelj ide ulicama. Na odmaku, sa suzdržanom dječjom znatiželjom i gađenjem, gleda Jason uličarke i dječčaciće, s rukama i nogama tankim kao šibice koje prodaju. Vidi nekog bogalja, lica crna od prljavštine, vidi uličnoga svirača i njegovog sina, nose teške harfe i obojici su crvene trake zavezane oko cjevanica. Ali su sva lica izbrisana, stopljena s maglom.

”Pojedinac je samo djelić, tek kamenčić u velikom mozaiku. I taj je mozaik tlo budućnosti.”

Kad bi samo zasniježilo, misli Jason. Koliko će trajati ovako – magla i kiša, kiša i magla. Kad bi samo uskoro zasniježilo.

”Najljepša šara, najsjajnije i najistinitije u tom mozaiku je znanost. U laboratorijima, u anatomskim dvoranama i opservatorijima polaže se kamen po kamen za napredak čovječanstva. To je dug i naporan posao. Ali će nas to voditi naprijed. I pojedinac, onaj koji sudjeluje u tom poslu, ne znači ništa više doli upravo to što čini; njegov život i njegova duša ne znači ništa – on je poput redovničkog pripravnika u hramu, on prinosi žrtvu na oltar, ponizno i nesebično. I to je sve, ništa više. Čini li on to sa žalošću ili s radošću, ne tiče se *cjeline*.”

Jason krišom pogleda u oca, pomalo uznemiren. Očevo je lice blijedo, očito je stalno umoran.

”Ovo nam je stoljeće donijelo paru, elektricitet i plin. Radni procesi koji su ranije zahtijevali naporno i dugo crnčenje, sad se odvijaju pedeset, ili stotinu puta brže. Jednom će nam ukroćena priroda dati toliko energije, uz pomoć znanosti, da ćemo za-ozbiljno moći govoriti o blagostanju masa. O kulturi masa, stoljeću masa.”

”Kultura masa?” majka će. ”Misliš li ti stvarno da će nekada svi ljudi imati koristi od...”

”Tako mora biti!” uzvikne otac. ”Nema druge. Tim ćemo putem. Danas je obrazovanje privilegija manjine. Ali ćemo jednom dospjeti tamo gdje tehnika i znanost nose svjetlo, svjetlo i prosvijećenost...”

Jason oprezno uhvati oca za ruku. Otac ga pogleda, trenutak izgleda sasvim odsutan, a onda se nasmiješi, skoro kao i obično.

”Sutra”, kaže on, ”sutra ćemo otići do trgovine za koju znam da prodaje egzotične životinje. Ondje ćemo kupiti nekoliko ličinka. Ličinke dudova svilca. Za mjesec dana će ličinke ispresti čahure, i niti koje ispredu bit će svila, čista svila.”

”Svila...”, izusti Jason tiho.

”Neke od čajura ćemo staviti u kipuću vodu, tako da dudov svilac ugine, da ne bi izišao iz svoje čajure i ošteti niti. I onda se niti mogu upresti.”

Otac izgleda čudno olakšan kad to govori.

Crkva je puna ljudi. Roditelji se mole. Jason vidi da otac sklapa ruke i da ih stiska, i to tako jako da mu zglavci pobijele.

Ali je sutradan bolnica registrirala prvi slučaj kolere, i dudov svilac je morao pričekati.

*

Jason je podigao violinsku kutiju i kovčeg, i krenuo niz ulicu.

Vratite mi ono vrijeme, pomislio je. Vratite mi pravo vrijeme. Vrijeme kad je sve bilo puno trajnosti, puno vječnosti. I kad je svaki čin, svaki čovjek – i ja sâm – bio ispunjen vječnošću i važnošću.

Vratite mi ga.

Zatim je odbacio te misli od sebe. Prešao je preko mosta Southwark. Sad se na ulicama moglo vidjeti prilično mnogo ljudi. Onaj se ugodni osjećaj lakoće i mogućnosti izgubio, i više nije mogao čuti svoje vlastite korake. Ali je zato pomalo osjećao ljutu prazninu u želucu.

Ništa nisam jeo, pomislio je. No, ima vremena. Još zadugo ne moram biti na kolodvoru. Moram negdje nešto prezalogajiti, prije nego što krenem dalje do Waterlooa.